

Зоран М. Стефановић^[1]

Српски научни центар
Београд (Србија)

УДК 355.093.5:929 Милановић Ј.(049.32)

327.84/.88(497.1)"19"(049.32)

355.40(497.1)"19"(049.32)

355.48(497.1)"19"(049.32)

Осврт

Примљен: 19.12.2023.

Прихваћен: 21.12.2023.

doi: 10.5937/napredak4-48320

Између јуначког културног модела и могуће обавештајне доктрине

Поводом књиге: Каран, Љубан; Кајтез, Илија (2023): *Јован Милановић:
Највећи српски обавештајац*. Београд: „Филип Вишњић“.

Сажетак: Распад безбедносног апарата СФР Југославије, идеолошки репресивног и антинационалног, створио је у Србији и српским земљама 1990-их систем усмерен ка обнови српске државности. Чланак, на основу јавног извора, нове монографије Карана и Кајтеза, анализира деловање Јована Милановића, српског обавештајца у седишту НАТО-а, Бриселу, које је у рату заштитило Републику Српску и СР Југославију. Проучавањем личних особина закључује се да је срж српске стратешке културе примарно везана за српске културне кодове и етос, а не само за подразумеване безбедносне, војне и геополитичке аспекте.

Кључне речи: српска стратешка култура, српски етос, Однос НАТО-Срби, Југословенски ратови 1990-их, Јован Милановић

Српски генерал Јован Милановић своје место у историји исклесало је обавештајним радом у седишту Северноатлантског пакта у Бриселу, чиме је 1995. спасао Републику Српску, а 1998. успео да за пола године одложи напад НАТО пакта на СР Југославију и тиме да времена за припрему одбране.

Ови подвизи сада су преточени у особену књигу, која је привукла пажњу како шире српске јавности, тако и доносилаца одлука и страних

амбасада. У тој пажњи има сваковрсне логике, а најмања је чињеница да су шпијунске акције увек привлачне публици, нарочито захваљујући популарној култури.

Знатижеља за тајни и обавештајни рад крије, наиме, оправдани и легитимни егзистенцијални страх грађана и сународника. Милиони Срба и грађана српских земаља погинули су у новијој историји као последица садејства отргнутих или отуђених делова националних служби

[1] zstefanovic@rastko.net

с превратничким деловањем страних служби. Српска историја и будућност тиме непосредно зависе од тајних служби и чинилаца који их заиста контролишу. То се видело у сваком поједином случају последњих два столећа, када се превратнички тајни апарат регицид оправдавао тираницидом, или нагли преврати националним интересима. У читавом 20. веку је тајни и субверзивни страни фактор имао на Србе кључни утицај, као, рецимо, задесно садејство Велике Британије, Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава, што је заједно довело до пада Југославије под револуционарни Титов режим. Тај несрпски и антисрпски режим увео је своје тајне службе (песницу режима) у законски систем тек четврт века након њиховог оснивања, након Брионског пленума, што га није спречило да до краја постојања Југославије развија једну компоненту тих служби која је била, иронично, антидржавна.

Но, постоји и друга страна, она успешнија и величанствена. Само данашње постојање Србије, Црне Горе и Републике Српске показује да се српски и сродни безбедносни апарат – у јавној, државној, дипломатској и војној безбедности – отргао на прелазу осамдесетих година у деведесете године од јањичарског генома СФРЈ и да се определио за васкрс српске државности и идентитета, за сопствене претке и потомке. Ту, сада већ историјску, чињеницу могли смо уживо и потпуно јавно да гледамо преко српских војних дејстава деведесетих. Књига о Јовану Милановићу, као постјугословенска прича о Србима, доказ је поменуте успешности повраћаја суверености и анализира тајну акцију највише

историјске важности, сведочећи о храбрости, идеализму и моћи појединца да унеколико усмери историју.

Књигу су писала два угледна аутора, оба својевремено високи српски официри, учесници крупних историјских токова и дешавања – Љубан Каран (р. 1953) и проф. др Илија Кајтез (р. 1961). Каран, ваздухопловни потпуковник у пензији, књижевник, обавештајно-безбедносни аналитичар и коментатор, и сâм је, попут Милановића, човек филмске судбине, утицајни тумач комплексних проблема у магазину *Печайи* и на телевизијама. Аутор је значајних документарних књига о безбедносним темама (Каран 2006, 2016) од којих је једна добила романирану форму (2020). Каранова стручност је била очекивана у овој теми. Но, за нашу културу значајна је и успешна иновација његов тандем с Кајтезом, бившим начелником катедре друштвених наука Војне академије у Београду, пензионисаним у чину пуковника. Осим због угледа који је стекао захваљујући деценијском професорском раду са српским војним кадетима на предметима филозофије, етике и социологије, Илија Кајтез је значајан и на међународном нивоу због монографија у којима развија своје виђење војне социологије, иренологије и полемологије (Кајтез 2009; 2012; 2019) и као тумач средстава информисања, књижевник, уредник електронске библиотеке „Философија рата и мира“ на Пројекту Растко; но, он је тек одскора почео да филозофски и социолошки тумачи обавештајни рад (предговор за Ваухник, 2019). И рецензенти ове књиге припадају елити српског друштва: академик Љубодраг Димић; проф. др Бранко Крга, генерал-пуковник

у пензији; Живорад Јовановић, бивши министар иностраних послова СРЈ; проф. др Радован Радновић, генерал-потпуковник у пензији, и проф. др Милан Мијалковски, пуковник у пензији.

Оволика концентрација елите, али и интересовање јавности указују на то да је неопходно разумети универзалне поуке овог необичног случаја. Не сумњамо да ће стручњаци за безбедносна, војна и геополитичка питања темељно претрести ову књигу у складу са својим компетенцијама, а ми бисмо прелиминарно културолошки проценили да ли постоје универзалне димензије ове приповести и да ли оне из стратешке културе и геополитике, у ствари, говоре у кодовима српске националне културе, (ауто)наратива, етоса и идеје што је већ познато у науци као српска *differentia specifica*. И да ли су ови кодови можда употребљиви као будући модел стратешке културе.

*

Књига је, након „Увода“, устројена у осам поглавља. Прва четири дају методолошки и концептуални оквир: „Значај и тајне обавештајног рада“; „Славна српска национална и војна историја“; „Обавештајни рад и обавештајно обезбеђење у модерном ратовању“ и „Улога традиције и образовања у изградњи врсног војног обавештајца“. Значење овог методског темеља видећемо у закључку нашег прегледа.

Пето поглавље прелази на ужу тему „Како је Јован Милановић немогућу мисију претворио у величанствену обавештајну операцију“ са неколико значајнијих одељака (Јован Милановић у Бриселу – пут у славу; Обавештајна мрежа

„Олимпик“; Успеси обавештајне мреже „Олимпик“; Лажна албанска „промоморија“).

Шесто поглавље „Пјер Бинел – једна од највећих глобалних обавештајних афера“ доноси више узбудљивих одељака под насловима: Покушај замене генерала Милановића у Бриселу; Дочепати се плана агресије НАТО пакта на СРЈ по цену живота; Обавештајна афера „Бинел“ пољуљала је јединство и самопоуздање НАТО пакта и одгодила агресију на СР Југославију; Обавештајна афера „Бинел“ – добре стране; Мајор Бинел је све признао; Бинел постаје светски познат – обавештајна мрежа „Олимпик“ остаје тајна; Генерал Милановић спасава главу и напушта Брисел; Врхунски обавештајни подвиг – „врбовање“ обавештајца Бинела; Генерал Милановић о свом обавештајном раду у Бриселу; Рат против Србије по сваку цену; Обавештајна операција Милановића одвијала се успешно и након афере „Бинел“, (и последњи одељак) Странци и непријатељи су више ценили Милановићев подвиг од неких наших политичара.

Милорад Павић би рекао да се најважније не изриче, а ми драматуршком и нараторолошком анализом увиђамо да ова прича није дала баш све своје кључеве. То можда значи да су кључеви и даље активни. Рецимо, делује да је неизречено много из рада Милановића и његових српских колега, али је и ћутање о источним савезницима Србије или неутралним земљама пуно значења. Али и када је реч о финој игри са НАТО, читаоцу се чини да је Милановић тек фокус, протагониста, симбол нечега већег и ширег, јер се иза „Олимпика“ наслућује једна комплекснија структура, која је за потребе јавности овде дата

тек као скицирано, поједностављено. Не би нас зачудило – иако је ово без икакве директне потврде у примарним изворима, већ само на основу анализе наратива – ако су конструктивну улогу имале још неке непријатељске земље, а не може се искључити да су Милановићев рад прећутно толерисали из самих врхова тих земаља, као залог за геополитичку будућност – данашњицу.

Седмо поглавље „Генерал Јован Милановић и други српски обавештајци – упоредна анализа“ доноси кључ књиге, сâм разлог постојања, са студијама случаја, пре свега обавештајних легенди какве су били Владимир Ваухник, Милош Вучковић, Милан В. Петковић Симба, Бранко Вукелић, Вера Пешић, Сава Владиславић Рагузински. Осим ових, подразумеваних, дати су и други модели у одељцима: Три „Џејмса Бонда“ пореклом из Србије (Душан Душко Попов, Драган Михајло Сотировић, Ратко Дражевић); Генерали који су обављали специјалне мисије у државама покрета несврстаних и били на директној вези Јосипа Броза Тита (Марко Струње, Јово Поповић); Српски научници као југословенски обавештајци (Богдан Маглић, Стеван Дедијер); Припадници тајне организације „Црна рука“ као српски обавештајци (Драгутин Димитријевић Апис, Мустафа Голубић, Божин Симић, Мухамед Мехмедбашић, Војислав Танкосић); Бити начелник или директор цивилних или војних обавештајних или контраобавештајних служби не значи нужно бити и велики обавештајац (Слободан Пенезић Крцун, Јовица Станишић, Александар Васиљевић); Остале личности које су сматране великим српским обавештајцима

(Вукашин Мараш, Сима Нешић, Петар Живковић, Милан Стојадиновић).

Иако се у овом поглављу можемо у неким детаљима спорити са ауторима, у светлу новијих извора о Солунском процесу или о два српска антифашистичка покрета у Другом светском рату, сматрамо да је ово поглавље сама срж књиге. Направљена је методолошки јасна дистинкција „српски обавештајац“ и „обавештајац Србин“, с намером да се неболећиво укаже на то да етничко порекло нема везе са службом страним силама или противуставним деловањем, чиме аутори спречавају све концептуалне романтизације и рационализације.

Осмо поглавље „Јован Милановић – велики човек српског (на)рода“ синтетиче све токове књиге и идејне и практичне, у ефектну поенту, и филозофском, социолошком и антрополошком анализом о томе шта чини величину појединца показује колике је ерудитне и интелектуалне капацитете ова књига захтевала да би управо овако била прецизна и заменила неке десетине других књига.

Након „Закључка“, књигу довршавају ништа мање корисни прилози: „Реч рецензената“, „Библиографија“, „Регистар имена“ и „Белешка о ауторима“.

*

Аутори, сваки из своје струке, Каран обавештајне а Кајтез социолошко-филозофске, упоредном анализом Милановићевог метода и резултата прилично убедљиво доказују зашто је генерал највећи српски обавештајац. Стручњаци за војнобезбедносна питања овај закључак могу даље мерити.

Зоран М. Стефановић

Између јуначког културног модела
и могуће обавештајне доктрине

Али где је ту оно што остале слојеве друштва занима – универзално употребљива поука, културно-друштвени модел, залог за будућност? Ми га за потребе овог текста препознајемо у оном што је само наизглед лично, што привидно излази из самог склопа личности Јована Милановића, тамо где је човек стил, јунак сопственог наратива. Истина, по више стручно-научних и војних основа Милановић је велики ауторитет, али његово знање га није ограничавало. Приметне су, осим необичне храбрости, још неке димен-

зије у личном приступу: креативност (стваралачка имагинација и интуиција), импровизација, асиметричност у реакцијама, „ирационалност“, али и изразита непрорачунатост, односно одсуство личних материјалних мотива. Овде имамо случај једног *шаховској ума*.

Иако је Милановићева храброст упечатљива, види се и одсуство личног (али и народног и армијског) фанатизма, па и здраворазумски дозирана агресивност, која постоји само у мери која је дефанзивно потребна

Модификована илустрација шаховске табле

Извор илустрације: pixabay.com

српским интересима, али преко тога је неагресивна чак и према непријатељу и његовим интересима. Ово је довело до Милановићевог, условно речено, концепта „часног врбовања“, које избегава да непријатеља или врбованог увлачи у типичну агентурну каљугу уцена сексуалне природе или куповине за новац или подилажења егу (што је често можда било и неизводљиво). Милановићев приступ је здраворазумски и дугорочно стратегијски, он нуди стриктно етички однос супротној страни, чува морални интегритет и официрску част „врбованог“ (мада, чини се, Бинел није био врбован ни на који начин), али изнад свега чува реалне геополитичке интересе отаџбине свог противника, у овом случају Француске. Србин једном наизглед демодираним моралном принципијелношћу тиме чини услугу својим противницима. Та врста приступа Бинелу и Француској данас обема земљама почиње да враћа тантијеме, доводећи три деценије касније до потенцијалних нових геополитичких комбинација на Северном Медитерану, самом бедему континента. (Нека футуролошки буде дозвољено да у будућој геополитичкој комбинаторици наслутимо и једну реалну могућност која одише скоро песничком иронијом – да Срби, народ својевремено изопштен из правног поретка и стављен у светске парије, могу у будућности фигурирати као потенцијалне мировне снаге било где у Европи, као миротворци прихватљиви свим странама.)

Ако пажљиво пратимо набројане особине Милановићеве личности и рада, видимо да се све оне, до у детаље, поклапају са оним што

из етнопсихологије, културне антропологије, историје и теорије културе и религије знамо као *српски код*, у чијој основи леже идеативни и трансцендентни покретачи које су Срби као културну и менталну матрицу добили наизглед тек у касном средњем веку, након пада Српског царства (косовски завет), али сада знамо да ти покретачи, праобрасци, постоје још из праисторије, јер их академик Александар Лома налази још у протоиндоевропској старини и крсти их као „Пракосово“ (Лома 2002), а археолог Ђорђе Јанковић налази фиксирано и у материјалној култури откако Србе препознајемо као засебне. Богата грађа светског значаја о овом етнокултурном обрасцу доступна је наuci већ два века у раду Вука Стефановића Карацића (нарочито српска епика), затим Петра II Петровића Његоша, Марка Миљанова, Јована Цвијића, Владимира Дворниковића, Владете Јеротића и др.

Милановићев случај – својом војном пројекцијом културних и етичких вредности – тиме постаје редак пример да је немилосрдна професија, као што је обавештајни рад, складно уклопљена у културни, цивилизацијски и етички модел, и да је одбрањива по сваком и свачијем критеријуму.

Генералова судбина показује и да за ову врсту делатности понекад нису потребни специјализовани кадрови (Љубан Каран би рекао „рођени обавештајци“), па чак ни безбедности професионалци. То ће отворити неколико крупних питања за стручњаке за безбедност. Пре свега, да ли у Милановићевом моделу и стилу постоји (или се рађа) *српска доктрина*

обавештајној рада, аутохтоно произашла из српског културног модела? Она би била потпуно аналогна *српској доктрини рајвовања*, утврђеној Првим светским ратом. Ако смо у праву у овој слутњи, онда можда присуствујемо обавештајној и дипломатској појави која нема оперативних ограничења и чије димензије могу разумети и у њој учествовати елитни људи балканско-словенских народа (чак и они супротстављени Србима), али и људи мудре визије и личне одговорности у свим другим културама.

По врсти, жанру, стилу и методологији књига *Јован Милановић: Највећи српски обавештајцац* нема аналогije у нашој, па ни у страниој литератури. Она јесте зачета као студија случаја, коју спроводе два стручњака с комплексним знањима, али је у себи природно обухватила особине документарног, стручног, практичног, прегледног, научног и теоријског дела, које одјекује сопственим вредностима као библиотека у напрстку.

Настојање аутора да се репетитивно нагласе идејни принципи, професионалне и животне мудрости, пожељни правни и културни модели, као и периодично обнављање поука откривају праву и велику амбицију књиге. Она је приручник, уџбеник, оруђе високог моралног образовања. По пажљивом методолошком приступу, чини се да је ово штиво писано за државне службенике, а особито официре, и то за оне који су рођени након распада СФРЈ 1995–2005, који су сада студенти и кадети – дакле за циљну групу, која је, на неки начин, рођена захваљујући Јовану Милановићу и непосредно одрастала под

утицајем његовог завештања. Као васпитно средство књига ће послужити развоју Милановићевих наследника и уставној стабилности целог државног апарата.

Квалитет тог будућег државног апарата средишње је питање постојања српских држава и самог народа. У свакој генерацији, од кнеза Михаила до данас, грађани су, иако носиоци суверенитета, неретко објекти тајних служби, било отуђених националних компоненти, било стране агресије, и у било којем следећем историјском моменту опет могу бити масовне жртве злоупотребе или агресије. Услед тога за Србију и српске земље егзистенцијално је битна развијеност, али и стриктна уставна контрола тајних служби и морално-културна оспособљеност њихових кадрова, да би се спречило да материјална и морална корупција доведу до тога да опет буду инструмент страних сила и да опет доведу до историјских трагедија сопственог народа.

У том смислу, ова књига је сагласна с тренутно актуелним монографијама (да поменемо тек неке које су лако доступне и разумљиве јавности, а не само специјалистима) – о геополитици Миломира Степића (нарочито 2019, 2023) и Срђана Перишића (2022), безбедносној тактици и методици Горана Матића и Милана Милошевића (2023), историји националне безбедности Симе Ђирковића (2023) и, наравно, политиколошким моделима српске суверености Драгана Симеуновића (више књига; пре свега 2019, 2022). ОвOME смо слободни да додамо и алтернативни поглед на ова питања, ван државних структура, Слободана Ерића (2023). Као добро подешен ис-

торијски, културни, методски и етички инструмент књига *Јован Милановић: Највећи српски обавештајци*, препоручљива је не само нашим државним структурама, посебно безбедности, војске и дипломатије, већ и најширој јавности, која више не може бежати од чињенице да је сваки грађанин одговоран и оспособљен да брани државни интегритет и интересе друштва као своје сопствене.

Књига се појављује у посебним геополитичким околностима, пред оштрим променама глобалне парадигме, подстакнутим оштрим

климатским, демографским и мигрантским, ресурсним, технолошким и ратним кризама. Регионално, балкански гледано, увиђамо да су пропали великоалбански, великохрватски и сродни великодржавни подухвати, а српска државност је изнова међународна чињеница, од потенцијалне употребљивости за све геополитичке стране. Али је и за Србе, као и за планету, будућност потпуно неизвесна.

Решења ипак зависе и од појединаца. Велики људи нам то стално доказују, као што сведочи ова књига.

References/Литература

- Ćirković, S. (2022). *The Circle of Hephaestus: Secret Service Structures from Apis to Ranković*. Beograd: Portalibris; CET. [In Serbian]
- Erić, S. (2023). *The Serbian Plan*. Beograd: Udruženje građana Cer. [In Serbian]
- Kajtez, I. (2009). *Revolutionary Violence: An Ode to Freedom or Apology of Evil*. Beograd: Univerzitet, Fakultet bezbednosti; "Službeni glasnik". [In Serbian]
- Kajtez, I. (2012). *Wisdom and the Sword: Philosophers on the Secrets of Peace and War*. Beograd: MC "Odbrana". [In Serbian]
- Kajtez, I. (2019). *Sociology*. Beograd: MC "Odbrana". [In Serbian]
- Karan Lj. & Trifunović, D. (2016). *Greatest Intelligence Operations and Affairs in the Balkans*. Beograd: "Filip Višnjić". [In Serbian]
- Karan, Lj. & Kajtez I. (2023). *Jovan Milanović: Greatest Serbian Intelligence Officers*. Beograd: "Filip Višnjić". [In Serbian]
- Karan, Lj. (2006). *I Was the Officer of the Counterintelligence Service*. Beograd: "Filip Višnjić". [In Serbian]
- Karan, Lj. (2020). *Counterintelligence Stories of the KOS: Stories about Intelligence Attacks on the Air Force and Air Defence of the Yugoslav People's Army*. Beograd: "Filip Višnjić". [In Serbian]
- Loma, A. (2002). *Ancient Kosovo: Slavic and Indo-European Roots of Serbian Epics*. Beograd: SANU, Balkanološki institut. [In Serbian]
- Matić, G. & Milošević, M. (2023). *Action Tactics and Methods of Intelligence-Security Services*. Beograd: MC "Odbrana". [In Serbian]
- Perišić, S. (2022). *Geopolitics and the Serbs*. Beograd: "Filip Višnjić". [In Serbian]
- Simeunović, D. (2019). *History of Serbian Political Thought: New Century*. Novi Sad: Pravoslavna reč. [In Serbian]
- Simeunović, D. (2022). *Politics as An Art of Illusion*. Novi Sad: Prometej; Matica srpska; Centar za kulturne integracije. [In Serbian]
- Stepić, M. (2019). *Serbian Geopolitical Pattern*. Beograd: Catena mundi. [In Serbian]
- Stepić, M. (2023). *Geopolitical Glossary of the Balkans*. Beograd: Catena mundi. [In Serbian]
- Vauhnik, V. (2019). *Invisible Front: Intelligence Warfare against the Third Reich; the Struggle to Preserve Yugoslavia*. Beograd: Dobrotoljublje [In Serbian]

Zoran M. Stefanović

Serbian Science Center
Belgrade (Serbia)

Between the Heroic Cultural Model and A Possible Intelligence Doctrine

Summary

102 | The breakup of the ideologically repressive and antinational security apparatus of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia created a system directed towards the revival of Serbian statehood in Serbia and Serbian countries in the 1990s. Based on the new monograph book by Karan and Kajtez, this article analyzes the activities of Jovan Milanović, Serbian intelligence officer in Brussels, the NATO headquarters, which protected the Republic Srpska and the Federal Republic of Yugoslavia in the war. By studying personal characteristics, it is concluded that the essence of Serbian strategic culture is primarily related to Serbian cultural codes and ethos, and not only to the implied security, military and geopolitical aspects.

Keywords: Serbian strategic culture, Serbian ethos, NATO-Serbia relations, Yugoslav wars in the 1990s, Jovan Milanović